

האם מחללים שבת בכדי להציל תינוק למשפחה שאינה שומרת שב^א

הלכה ידועה היא, שפיקוח נפש דוחה את השבת. לכן, בכל פעם שיש סכנה או ספק סכנה לחייו של אדם מישראל, מצוה וחובה לחלל עליו את השבת בכדי להצילו. המקור להלכה זו נידון בגמרא במסכת יומא (פה, ב). המגרא מביאה כמה מימרות מתנאים ואמוראים כמקור להלכה זו, והפוסקים נקטו כי שני טעמים שנאמרו שם הם עיקר ההלכה:

"רבי שמעון בן מנסיא אומר: ושמרו בני ישראל את השבת, אמרה תורה: חלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה. אמר רב יהודה אמר שמואל: אי הואי התם הוה אמינא: דידי עדיפא מדידהו, וחי בהם - ולא שימות בהם. אמר רבא: לכולהו אית להו פירכא, בר מדשמואל דלית ליה פרכא".

ואכן, הפוסקים נקטו לעיקר את טעמו של שמואל, שיש ללמוד מן הפסוק בויקרא (יח, ה) "ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם", שמצוות התורה ניתנו בכדי שהאדם יוכל לחיות על ידם ולקיימם, ולא למות כתוצאה מקיומן. לכן, בכל פעם שיש צורך לעבור על מצווה מסויימת בכדי להציל נפש ולהחיותה – כך יש לעשות (למעט כמובן ג' עבירות החמורות).

אך מצינו גם בראשונים ובפוסקים, שגם טעמו של רבי שמעון בן מנסיא הלומד מ"ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת", כלומר, אתה מצווה לשמור את השבת רק כאשר תוכל לשמור שבתות אחרות, כלומר להישאר בחיים. לכן פיקוח נפש דוחה את השבת.

הפוסקים דנו בהרבה הבדלים וחידושים שונים שיש בין שתי הלימודים האלה. הארכנו בכך בכמה מאמרים בעבר (כל המאמרים זמינים באתר בית המדרש). אחת הדוגמאות המוכרות היא הדין של הצלת נפשו של עובר, כפי שמביא הר"ן בשם הרמב"ן, והרמב"ן עצמו בספרו תורת האדם (ענין הסכנה), והפוסקים באורח חיים סימן ש"ל. דעת הבה"ג היא, שמחללים את השבת להצלת עובר, אפילו שהוא איננו בגדר "חיי", וישראל ההורגו אינו חייב על הריגתו. וזאת אפילו על עובר בגיל פחות מארבעים יום שהוא עדיין נחשב "מיא בעלמא, כלשון הגמרא ביבמות, כלומר – מים בלבד, שעדיין לא התרקמו איבריו. מדוע אם כן מחללין עליו את השבת? משום שאף שהוא אינו נכלל בגדר "וחי בהם", שהרי איננו חי, מכל מקום ניתן לצפות שהוא ייוולד ויחיה ויוכל לשמור שבתות הרבה. לכן, הוא בכלל הדין של "ושמרו בני ישראל את השבת", של רבי שמעון בן מנסיא.

יתירה מכך, ייתכן שדרשת רבי שמעון בן מנסיא היא שנפסקה לעיקר. ידועים בהקשר זה דברי האור החיים הקדוש בפרשת כי תשא, שמדרשה זו אנו למדים שאין לחלל שבת עבור הצלת אדם שאנו יודעים שלמרות שמציילים אותו הוא לא יוכל לחיות עד השבת הבאה (לדוגמא: להציל אדם בשבת, כשידוע שלא יוכל לשרוד יותר משלשה או ארבעה ימים).

מאחר שהוא לא "ישמור שבתות הרבה", אין היתר ל"חלל עליו". המנחת חינוך, בקונטרס מוסך השבת תמה עליו, שמכל מקום הוא בכלל הדין של "וחי בהם"! והרי הלכה ברורה היא שמחללין שבת אפילו על חיי שעה (כמבואר בשו"ע סימן שכט).

מכאן, נגיע לנידון שלנו. נפסקה הלכה בשולחן ערוך בסימן של, ב:

"נכרית אין מילדין אותה בשבת – אפילו בדבר שאין בו חילול שבת".

מה מקור דין זה? בגמרא במסכת עבודה זרה (כו, ב) שנינו במשנה שמילדת ישראלית לא תיילד נכרית, משום שעל ידי כך היא מגדלת בן לעבודה זרה. בגמרא נוספו פרטים להלכה זו, ונאמר שלפעמים יש לחשוש לאיבה מצד הנכרים כשיראו שאנו מטפלים ביהודיות הכורעות ללדת ולא עושים כן לנכריות. לכן, מחלקת הגמרא בין לילד בחינם לבין לילד בשכר: מילדת צריכה לסרב לילד בחינם, משום שהיא יכולה לטעון שאינה מוכנה לעבוד בחינם, ועל זה לא תהיה איבה. אבל כשמציעים לה שכר, אין לה אפשרות לסרב, מחשש איבה ושנאה. עוד מוסיפה הגמרא, שבשבת בכל מקרה הדבר אסור, אפילו בשכר, ומשום שיש לה תירוץ טוב: היא יכולה לטעון שעל פי חוקי היהדות אסור לחלל את השבת אלא על מי ששומרת שבת, אבל לא על נכרית שבעצמה אינה שומרת שבת.

התוספות במקום מדויקים מדברי הגמרא, שאם אכן היה חשש איבה, והתירוץ לא היה מתקבל על דעת השומעים, לכאורה היה מותר לחלל את השבת עבור נכרית בכדי לילד אותה! התוספות אינם מוכנים לקבל הנחה זו, ולכן מפרשים שמדובר רק באופן שבו האישה כבר כרעה ללדת, או כשהלידה הצפויה היא של תינוק שכבר חלפו עליו תשעה חודשים בבטן אמו. במקרה כזה אין איסור דאורייתא לילד, ורק לכן הנידון היה מצד איבה גרידא. אבל אין הכי נמי, היכן שמדובר בלידה שכרוכה באיסורים מן התורה אכן אסור בכל מקרה לילד את הנכרית אפילו אם אין חשש איבה, לפי שאין מחללים שבת על הצלת מי שאינו בן ישראל (לא ניכנס כאן להלכה למעשה כלל בהלכה מורכבת זו. אולי בקרוב, בעזרת השם).

זה למעשה מקור דברי השולחן ערוך הכותב כי אין מילדים נכרית בשבת אפילו בדבר שאין בו חילול שבת. על דברי השולחן ערוך מוסיף המגן אברהם (ס"ק ד) בשם הכנסת הגדולה:

"ומיהו לקראים מותר, כיון דמנטרי שבתא".

כלומר – מאחר שהקראים אכן שומרים שבת, אין אפשרות למנוע מהם את הלידה, מאחר שיש חשש איבה לגביהם, ואי אפשר לומר להם שלמי שאינו שומר שבת אין מיילדים, שהרי הם אכן שומרי שבת.

לגבי עצם החשש מאיבה אצל קראים, האם הוא קיים בצורה דומה לחשש האיבה שציננה הגמרא לגבי נכרים – על כך יש נידון נפרד, והרוצה לעיין יעיין בחכמת שלמה לרבי שלמה קלוגר בהגהתו על אתר.

אך מחלוקת עצומה התגלעה בין שניים מגדולי האחרונים בנושא זה, הלא הם הגאון בעל הבית מאיר, והגאון רבי עקיבא איגר.

הבית מאיר כותר, שהוא השיג מכתב מאת רבי עקיבא איגר, שבו הוא תמה על המגן אברהם:

"גם נתקשיתי כעת במג"א ס"י ש"ל סק"ד עכו"ם אין מחללין וכו' ומיהו לקראים מותר וכו' משמע דהיכא דיש חילול שבת אסור ולא ידענא הא הקראים מקרי ישראל מומר ולהרמב"ם נקראים תינוק שנשבה ולהנ"י אם גדלו ורואים דת ישראל מקרי מומרים עיין בש"ך י"ד ס"י קנ"ט סק"ו עכ"פ הכא לגבי הולד מקרי ודאי תינוק שנשבה הוי ישראל מעלי' לחלל עליו שבת וכן בכל מומרת מעוברת לכאורה הדין כן כיון דנכרי ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר ולדעת הרמב"ן דעוברת שהריחה אין מחללין בשביל עוברת דישראל אינו נהרג על העובר רק דהוי סכנה להאם א"כ בכה"ג אין מחללין דהאם היא מומרת ועיין במ"א שם ס"ק ט"ו ודבריו נפלאו ממני דאיך תולה זה ברמב"ן דהא גם הרמב"ן מודה דמספק מחללין רק בעובר ס"ל דאין מחללין מטעם הנ"ל משא"כ בנולד הולד וצע"ג".

נבאר את טענותיו של הגרע"א:

רבי עקיבא איגר מדייק מהמגן אברהם, שרק יש איבה אצל הקראים, ולכן רק מצד זה מותר לילד אותם בשבת, כלומר בתנאים שמותר לילד נכרים. כפי שלמדנו מהתוספות, ההיתר אינו אלא בדבר שאין בו חילול שבת דאורייתא, אבל אם הלידה כרוכה בחילול שבת דאורייתא – אין מיילדים. על כך תמה הגרע"א, שהרי הקראים נחשבים "ישראל מומר"; הוא מביא את הש"ך ביורה דעה סימן (קנט ס"ק ו) שדן בענין מעמדם, ואת דברי הרמב"ם והנימוקי יוסף שנחלקו האם יש להם דין תינוק שנשבה או שאם גדלו והספיקו לראות דת ישראל ומכל מקום נשארו בטעותם יש להם דין של מומר. אם כך, מובן מדוע אין מצילים אותם. אך תמה רבי עקיבא איגר, מדוע שלא נציל את העובר? הרי הוא בוודאי אינו יותר מאשר תינוק שנשבה, והוא נחשב ככל בן ישראל שמצוה וחובה לחלל עליו את השבת! (וכפי שהוא מציין, בכל מומרת מעוברת הדין צריך להיות כך).¹

על כך השיב לו הבית מאיר במכתב תשובה חריפה ביותר. הוא טוען, שמאחר שההיתר של חילול שבת להצלת נפשות הרי נלמד מן הפסוק "ושמרו בני ישראל את השבת", ודרש רבי

¹ הרוצה להבין את הערת הגרע"א (שציטטנו בתוך לשונו) בנוגע לדברי המגן אברהם בס"ק טו, יצטרך ללמוד את דברי המגן אברהם שם בעיון, ומומלץ מאוד לעיין גם בדברי הביאור הלכה שם שמבאר את הנושא באריכות גדולה.

שמעון בן מנסיא "חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה", אם כן למרות שתינוק אומלל זה שנולד למשפחה הקראית הינו בגדר תינוק שנשבה, עדיין אין היתר לחלל עליו את השבת, שהרי הוא אינו בחזקת שישמור את השבת!

ועל כך הוא מוסיף דברים מחודשים ביותר:

"ואף ששמואל למד ההיתר מן הפסוק וחי בהם (=כלומר, ואם כן אולי זה עיקר ההלכה, ויש להציל כל אחד שהוא בגדר ישראל אפילו אם הוא לא צפוי לשמור את המצוות?) מכל מקום מסתמא לא פליג לדינא על התנא שלמדו מן "ושמרו" ומודה שעל מי שהוא בחזקת ודאי שלא ישמור שאין לחלל עליו. וכן מומרת מעוברת מה"ת לחלל על העובר אם הוא בחזקת שיטומע ביניהם ע"י אמו".

לפי דבריו הוא צריך לבאר את החילוק בין מקרה זה לבין דעת הראשונים שמחללים את השבת על עובר, ומפרש שבכל עובר אף שאין ודאות שישמור את השבת מכל מקום הדבר בגדר ספק נפשות, ובפרט שאפילו אם על פי רוב אנו יכולים להניח שלא ישמור שבת – מכל מקום אין הולכים בנפשות אחר הרוב, שהרי על כל פנים מיעוט בודאי ישמרו את השבת. אבל אין כן הדין ב"תינוק שנשבה וכן המומרת היכי שאין ידיו תקיפה, ובודאי ישאר מטומע ביניהם ולא ישמור שבת - מה בכך שאין דינו כגוי? מ"מ מהיכי תיתי לחלל עליו אחרי שידוע קרוב לודאי שלא ישמור שבת, וכי מפני הספק רחוק שאולי לכשיתגדל ויתוודע לו שהוא יהודי יסכן בעצמו לברוח ולקבל דת יהודית, אנחנו נחלל שבת? זה לא מסתבר לענ"ד".

במכתב חוזר, השיב רבי עקיבא איגר לטענות הבית מאיר, וכתב שמדברי הגמרא ביומא מוכח שלא כדבריו, ויש לנקוט לעיקר שכוונת התורה במה שאמרה "וחי בהם" היא לחוס על כל נפש של יהודי אפילו אם אינו צפוי כלל לשמור את המצוות, שמכל מקום עדיין נפשו חביבה לפני הקב"ה.

יש הרבה מאוד מה להאריך במחלוקת מפולפלת זו, ואין כאן המקום. רק נעיר שתי הערות:

בשו"ת שבט הלוי (חלק ג זימן לו) תמה תמיהה גדולה על הבית מאיר ועל רבי עקיבא איגר כאחד, מדוע לא התייחסו למה שנראה כמו הלכה מפורשת בשולחן ערוך ביסוד מחלוקתם, שהרי לדעת הרמ"א (אבן העזר סימן ד), מחללים את השבת בכדי להציל תינוק הנמצא בעיר שרובה גויים אפילו שלענן עיקר דינו הוא כגוי גמור, ומותר לעבור כל עבירות שאסורות לישראל, משום שהולכים אחר הרוב, ומכל מקום לענין נפשות – כלומר לדין הצלתו – מחללים עליו את השבת מאחר שאין הולכים בנפשות אחר הרוב. הרי לפנינו תינוק שההלכה

עצמה מתירה לו שלא לשמור את השבת, ובכל זאת מחללים אותה עליו בכדי להצילו! זו לכאורה ראייה מכרעת נגד דברי הבית מאיר.²

הערה שניה שיש להעיר היא בדבר ההלכה לגבי תינוקות למשפחות שאינן שומרי תורה ומצוות בימינו. פשוט שההלכה למעשה היא לחלל עליהם את השבת, אם משום שעיקר ההלכה הוא כרבי עקיבא איגר, והן משום שכיום תמיד יש סיכוי שהילד ישמור תורה ומצוות.

פרטים נוספים וביאורים ביסוד הלכה זו, נשתדל להביא בעזרת השם באחד המאמרים הבאים.

² ועיין שם, שאפילו לדעת החולקים יש לדון.